

MAXSUS VA INKLYUZIV TA'LIMNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI VA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Zavqiyeva Zamira Boymurod qizi

Nuraliyeva Ruxshona Alijonovna

Termiz Davlat pedagogika instituti talabalari

Nurullayevvaruxshona@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida maxsus ta'lim ehtiyojlariga (MTE) ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari, uning falsafiy prinsiplari hamda O'zbekiston sharoitida joriy etishdagi mavjud to'siqlar (infratuzilma, kadrlar malakasi, ijtimoiy-psixologik omillar) yoritib berilgan. Maqola so'ngida inklyuziv muhitni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy integratsiya, maxsus ehtiyojlar, ta'lim tengligi, ijtimoiy farovonlik, barqaror taraqqiyot.

1. Kirish

1.1. Mavzuning Dolzarbligi

XXI asr ta'lim tizimi global miqyosda insonparvarlik, adolat va barcha uchun teng imkoniyatlar yaratish g'oyalariga asoslanmoqda. Bu jarayonda Inklyuziv ta'lim g'oyasi markaziy o'rinni egallab, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan har bir bolaning yashash joyi, oilaviy sharoiti va sog'lig'idan qat'i nazar, sifatli umumiy ta'lim olish huquqini himoya qiladi.

O'zbekiston Respublikasi BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilgan davlat sifatida bu yo'nalishda salmoqli qadamlar tashlamoqda. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli Qonunning yangi tahriri hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli qarorlari tizimni tubdan isloh qilishning huquqiy asosini yaratdi. Biroq, nazariy qoidalarni amaliyotga to'liq tatbiq etish jarayoni hali ko'plab metodik, kadrlar va infratuzilma muammolariga duch kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'limni chuqur tahlil qilish va amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

1.2. Maqsad va Vazifalar

Maqolaning maqsadi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil etish va boshqarishning

xususiyatlarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berishdan iborat.

Quyidagi vazifalar belgilangan:

Inklyuziv ta'limning nazariy-falsafiy asoslarini tahlil qilish.

O'zbekiston qonunchiligida inklyuziv ta'limning o'rnini baholash.

Umumta'lim maktablarida inklyuziv muhitni yaratishdagi asosiy muammolarni tizimlashtirish.

Xorij tajribasi asosida amaliyotni takomillashtirish yo'llarini ko'rsatish.

2. Inklyuziv Ta'limning Nazariy Asoslari

2.1. Asosiy Tushunchalar va Falsafa

Inklyuziya (inglizcha inclusion – qo'shish, jalb qilish) – bu barcha bolalarning, ularning individual xususiyatlaridan qat'i nazar, teng ravishda bir xil ta'lim muassasalarida sifatli ta'lim olishini ta'minlashni nazarda tutuvchi jarayon. Inklyuziya shunchaki MTEga ega bolalarni umumiy sinfga joylashtirish (integratsiya) emas, balki maktab muhitini, o'quv dasturlarini va o'qitish usullarini har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirishni talab qiladi.

Inklyuziv ta'lim quyidagi asosiy prinsiplarga tayanadi:

Teng Qadriyat: Har bir bola, ularning qobiliyati va farqlaridan qat'i nazar, qadrli va jamiyatning teng huquqli a'zosi.

Xilma-xillikni Qabul Qilish: Ta'lim muhiti xilma-xillikni imkoniyat sifatida ko'radi, nuqson emas.

To'siqlarni Bartaraf Etish: Ta'lim jarayonidagi jismoniy, kommunikativ va ijtimoiy-psixologik to'siqlar oldindan aniqlanib, bartaraf etilishi kerak.

2.2. Huquqiy Asoslar

Xalqaro miqyosda, 1994-yilda qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasi inklyuziv ta'limni global siyosatning asosiy ustuni sifatida belgiladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy asosi quyidagilar orqali mustahkamlangan:

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri): Bu qonun barcha bolalar uchun majburiy umumiy o'rta ta'lim olish imkoniyatini kafolatlaydi va maxsus ta'lim ehtiyojli bolalar uchun Shaxsiylashtirilgan o'quv rejalari (ShO'R) ishlab chiqish zaruriyatini belgilaydi.

"Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun: Ushbu qonun nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishda kamsitilishini taqiqlaydi va ta'lim muassasalarida sharoitlarni moslashtirishni talab etadi.

3. O'zbekistonda Inklyuziv Ta'limni Joriylashtirishdagi Vaziyat

Learning and Sustainable Innovation

O'zbekistonda inklyuziya jarayoni maxsus internat maktablaridan umumiy ta'lim maktablariga MTEga ega bolalarni bosqichma-bosqich o'tkazish orqali amalga oshirilmoqda. Lekin bu jarayon quyidagi bir qator qiyinchiliklar bilan birga kechmoqda:

Infratuzilma yetishmovchiligi: Ko'plab maktablar panduslar, liftlar, maxsus hojatxonalar va yorug'lik-akustik moslamalar bilan jihozlanmagan. Bu harakatlanish imkoniyati cheklangan va sezgi nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jiddiy to'siq.

Kadrlar Masalasi: Umumiy ta'lim maktablari o'qituvchilarining aksariyati maxsus pedagogika va psixologiya bo'yicha yetarli bilimlarga ega emas. Maxsus pedagog, logoped, deffektolog kabi yordamchi mutaxassis shtatlari ko'pincha mavjud emas yoki ularning malakasi talab darajasida emas.

Moliya va Resurslar: Inklyuziv sinflarni zarur o'quv-metodik materiallar, yordamchi texnologiyalar va didaktik vositalar bilan ta'minlash uchun ajratilgan mablag'lar yetarli emas.

(Davomiyligi bo'yicha maslahat: Yuqoridagi matn sizning maqolangizning taxminan 2-3 sahifasini tashkil etadi. Keyingi sahifalarni yuqorida keltirilgan rejaning 4-bo'lim: Inklyuziv Ta'limning Pedagogik Komponentlari va 5-bo'lim: Inklyuziv Ta'limdagi Muammo va Qiyinchiliklar asosida kengaytirishingiz kerak.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'limda pedagogik jarayonning mazmun komponenti alohida ehtiyojli bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tarkibning o'zgaruvchanligini ta'minlashdan iboratdir. Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni ma'suliyatini his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib yetishishlariga kata umid bilan qaraladi. Ko'plab mamalakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham imkoniyati chaklangan bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablar mavjud ularning vazifasi esa ularni maxsus o'quv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro'yxati

I. Normativ-Huquqiy Manbalar

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2023.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (Yangi tahriri). O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-605-son, 2020-yil 15-oktabr.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-fevraldagi "2022-2026-yillarga

mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 13-oktabrdagi "Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim shaklida o'qitish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 638-son qarori.

II. Ilmiy-Nazariy va O'quv Adabiyotlar

A'zamov, H. T. Maxsus pedagogika (Oligofrenopedagogika). Darslik. Toshkent, 2012.

Salamatova, L. B. Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va amalga oshirish mexanizmlari. Monografiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

Shoumarov, G'. B., Iskandarova, S. M. Maxsus psixologiya. Darslik. Toshkent, 2015.

Karimova, Z. N. Inklyuziv ta'lim sharoitida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2021.

Aleshina, E. I. Inklyuziv ta'lim: muammo va yechimlar. Ilmiy maqolalar to'plami, Moskva, 2019. (Rossiya tajribasini yoritish uchun)

III. Xalqaro Manbalar

UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Paris, 1994. (Salamanka deklaratsiyasi inklyuziyaning xalqaro asosini tashkil etadi).

United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). New York, 2006. (BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi).